

Biskop Atle Sommerfeldt:

En diakonal kirke¹

Foredrag på «Veien til prestedtjeneste 2016»

Granavollen – 16. juni 2016

Det finnes en stor fortelling i Bibelen og kirkens historie som utgjør en sentral dimensjon av hva det betyr å være kirke. Det er fortellingen om Guds visjon om et fornyet og gjenfødd skaperverk og kirkens rolle i denne visjonen. I det følgende vil jeg utfolde dette under overskriften «En diakonal kirke».

1. Guds visjon for skaperverket og menneskene

I begynnelsen

Gud ga i skapelsen mennesket storhet ved å knytte mennesket til seg selv og beskrive det som skapt i sitt bildet. Menneskets habitat² – oikos – er hele skaperverket med den kvaliteten Gud ga det: *”Og Gud så på alt det han hadde gjort, og se, det var svært godt!”* (1. Mos 1,27f). Slik er det fra begynnelsen og fra Guds hånd.

Oppdraget til mennesket om å være Guds representant i skaperverket for kultivering og forvaltning, og slik gi liv til Guds visjon om godhet og fred i historien, forankres i menneskets Gud-billedlighet. Men menneskets historiske erfaring bekrefter ikke bildet av vårt habitat som svært godt. Gud ser dette:

”Jorden ble fordervet for Guds ansikt. Den ble full av vold. Gud så på jorden, og se, den var fordervet, for alt som menneskene hadde gjort på jorden, førte til ødeleggelse.” (1. Mos 6,11-12).

Den ultimate katastrofen ble erfart i den store flommen. Mennesket og menneskets habitat føres tilbake til begynnelsen. Vannet dekket igjen alt. I fortellingen om storflommen (1. Mos 7) fikk jorden og menneskeheten en ny urfortelling om hvor langt menneskets ødeleggelse kan føre skaperverket.

Regnbuen som tegn

Men Gud forkaster ikke mennesket og sitt skaperverk på tross av menneskets ødeleggelse av Gudsvisjonen. Gud gjentar i stedet skapelsens ord og fastholder at mennesket er skapt i Guds bilde (1. Mos 9,1-2+6-7), samt menneskets oppdrag som følger av dette. Gud bekrefter den nye skapelsen ved å gi hele menneskeheten regnbuen som tegn. Den er et tegn som alle kan se uavhengig av klasse, kjønn, seksuell legning, religion, geografisk tilhørighet og etnisitet. Det kan sees når skapelsens to grunnleggende elementer – lys og vann – møtes og spenner mangfoldets regnbue på himmelen, forankret i begge ender av jorden og skaperverket (1. Mos 9,12-17). Tegnet innebærer at Guds tilstedeværelse og kamp for sitt skaperverk ikke er

¹ Gjengitt i Luthersk Kirketidende nr. 14, 26. august 2016.

² Levested/Oppholdssted

avhengig av menneskets adferd, men er gitt mennesket som skaperens tegn på den evige pakten mellom Gud og hver levende skapning på jorden.

Nå

Menneskets ødeleggelse fortsetter også i den nye skapelsen, men Guds tilstedeværelse bryter hele tiden igjennom denne ødeleggelsen av mennesker og skaperverk. Gud er fortsatt en Gud som hører menneskets fortvilte rop og ser deres nød, slik vi ser i fortellingen om Ismael og Hagar i ørkenen (1. Mos 21,17). Hagar gir derfor Gud navnet «Den som ser» (1. Mos 16,3). Gud så og hørte folkets klage i Egypt, over slavekåret der, og handlet for frigjøring fra fattigdommen og egypternes undertrykkelse. Dette er israelsfolkets grunnleggende frigjøringsfortelling (2. Mos 3,7-8). Ned gjennom historien har denne fortellingen vært den paradigmatisk fortellingen som undertrykte har knyttet seg til. Den forankrer håpet om at en annen verden er mulig, også for dem, fordi Guds visjon for menneskeheten gjelder alle slags mennesker og folk (jfr. «*When Israel was in Egypt land*»). Gud ser og hører nøden fra mennesker som lider og marginaliseres. Gud hører og ser menneskers håpløshet og klage. Derfor åpenbarte Gud for profeten Jesaja hva som er den rette Guds-tjeneste:

”De søker meg dag etter dag og ønsker å kjenne mine veier ... De spør etter mine rettferdige lover og ønsker å være nær Gud ... Er dette den fasten jeg har valgt, en dag da mennesket plager seg selv, bøyer hodet som et siv og legger seg i sekk og aske? Kaller du dette for faste og en dag etter Herrens vilje? Nei, dette er fasten jeg har valgt: å løse urettferdige lenker, sprengte båndene i åket, sette undertrykte fri og bryte hvert åk i stykker, å dele ditt brød med sultne og la hjelpeløse komme i hus. Du skal se til den nakne og kle ham, du skal ikke snu ryggen til dine egne” (Jes 57,2+5-7).

Maktmisbruk fra konger, rettsvesen, stormenn og religiøse ledere ble her fordømt på det skarpeste.

Fortellingen om Nabots vingård er en annen grunnfortelling (1. Kong. 21). Profeten Elia er i denne fortellingen forbildet for den senere profetkritikken av de mektiges undertrykkelse og marginalisering av de fattige.

I Guds fremtid

Skapelsens oppdrag er i begynnelsen beskrevet på aller øverste nivå som forvaltning av Guds skaperverk i opprettholdelse av skaperverkets godhet. Men vi finner en langt mer konkretisert beskrivelse av Guds visjon for menneske og skaperverk dersom vi lytter til hvordan Guds fremtid blir beskrevet:

”Se, jeg skaper en ny himmel og en ny jord ... Aldri mer skal det høres gråt eller klageskrik i byen. Der skal det ikke lenger finnes spedbarn som bare blir noen dager gamle, eller gamle som ikke når sine dagers mål. ... De skal bygge hus og selv bo i dem, plante vinmarker og selv spise frukten. De skal ikke bygge så andre får bo og ikke plante så andre får spise ... mine utvalgte skal selv få slite ut det de har laget med egne hender. De skal ikke streve til ingen nytte og ikke føde til brå død ... Før de roper, skal jeg svare, mens de ennå taler, vil jeg høre. Ulven

og lammet skal beite sammen, løven skal ete halm som oxen, ... det finnes ikke ondskap eller ødeleggelse på hele mitt hellige fjell, sier Herren” (Jes 65, 17ff).

Det er denne visjonen Jesus tydeliggjør i saligprisningene, og som Paulus universaliserer ved å tydeliggjøre at i Guds fremtid er det ikke jøde eller greker, mann eller kvinne, slave eller fri. I Guds fremtid er det den korsfestede og oppstandne Jesus Kristus som er sentrum med invitasjon til alle slags folkeslag i evighetens skapervann, i dåpen (Gal 3,26-29).

Johannes løfter frem Jesajas visjon og bringer den tilbake til skapelsens understreking av at Guds visjon gjelder alle mennesker:

”Og jeg så en ny himmel og en ny jord ... og jeg hørte fra tronen en høy røst som sa: Se Guds bolig er hos menneskene. Han skal bo hos dem, og de skal være hans folk ... Han skal være deres Gud. Han skal tørke bort hver tåre fra deres øyne, og døden skal ikke være mer, heller ikke sorg eller skrik eller smerte. For det som en gang var, er borte” (Åp 21,1+3-4).

Gud er ikke plassert i et religiøst hjørne – heller ikke kirken.

Fra begynnelsen, nå og inn i fremtiden, er Gud tilstede i hele menneskeheten og i hele skaperverket. Gud holder på å kjempe for sin visjon hele tiden. Mennesket er Guds viktigste tjener og medarbeider. Opplysningstiden og moderniteten, godt støttet av bevegelser i kirken selv, har forsøkt å presse Gud inn i et religiøst hjørne og redusere kirkens tilstedeværelse i verden til en religiøs aktør. Det er dette som i sekulariseringsteorien kalles «segmentering og sektorisering» av virkeligheten. Gud blir plassert i samfunnets religiøse sektor eller segment, og hører ikke hjemme noe annet sted. For mange kristne bevegelser reflekterer denne tidsånden en akseptering av at Gud ikke har noe å gjøre med samfunnsliv og levkår. Dette synspunktet får store konsekvenser for måten en tenker kirke og kristent liv på fordi en da begrenser dette til det unike, som måtte høre hjemme i dette religiøse segmentet, i avsondrede fellesskap. Det leder over oss over til Kirkens oppdrag i denne store fortellingen.

2. Kirkens oppdrag: Invitasjon og tjeneste

Kirkens oppdrag kan samles under overskriften «Invitasjon og Tjeneste». **Invitasjonen** er til alle slag folk om å møte Den hellige og Det hellige i Ordet om nåde og i sakramentenes elementer. Frigjøringens ord og handlinger i vann, brød og vin er menneskets holdepunkt for at regnbuens virkelighet gjelder hver og en av oss, nå og i all evighet. Dette holdepunktet er den korsfestede og oppstandne Jesus Kristus som har lovet å bære oss helt frem til Guds favn. Frigjøringen fra slaveriet i Egypt gjennomleves i dåpen, og det nye livet i Kanaan smakes i brødet og vinen (jfr. Børre Knudsens salme «*Farao nådde oss like ved stranden*», NoS 184). Frigjøringens tegn er derfor tilgjengelig i vår tid og til alle tider, der vi er og på alle steder.

Kirken er Kristi kropp i verden (1. Kor 12,27). Den er satt til å **tjene** mennesker og skaperverk. Den treenige Gud er i tilstede i verden og kjemper for sitt skaperverk hele tiden. «*Gud går her på jorden*», som Tore Littmarks viktige salme for min generasjon slo fast, og som Borgs første biskop kalte sin prekensamling fra bispedømmet. Gud er ikke i en sektor, men går på gater og torg.

Kirken er Kristi kropp i verden og har som oppdrag å videreføre Kristi sendelse/misjon i verden: *”(Slik) du har sendt meg til verden, har jeg sendt dem til verden”* (Joh 17,18). Jesus uttrykker dette oppdraget ved å gripe tilbake til Jesajas visjon:

”Herrens Ånd er over meg, for han har salvet meg til å forkynne et godt budskap for fattige. Han har sendt meg for å rope ut at fanger skal få frihet og blinde få synet igjen, for å sette undertrykte fri og rope ut et nådens år fra Herren” (Luk 4,18-19).

Jesus bestemmer kirkens tilstedeværelse i verden som *”jordens salt og verdens lys”* (Matt 5,13-16). Kirken er jordens salt som gjennomsyrrer hele skaperverket, beskytter mot forråtnelse og løfter livsfølelse og smak. Kirken er verdens lys ved å formidle Gudsrikets tegn i verden: *”Blinde ser, og lamme går, spedalske renses, og døve hører, døde står opp, og evangeliet forkynnes for fattige”*, helbredelse av undertrykte sår (Luk 10, 25ff) fordømmelse av dem som marginaliserer og overser andres lidelse (Luk 16,19ff) og fremheving av at Guds tilstedeværelse i verden synliggjøres i sultne, tørste, fremmede, nakne, syke og fengslede (Matt 25, 31ff).

Profeten Jesajas understreking av den rette faste og Gudsdyrking radikales av Jesus ved at tjenesten for mennesker i nød og fortvilelse gjøres til selve tegnet på den rette Guds-tjeneste. I Gamle Glemmen kirke henger det et krusifiks fra 1300-tallet over korbuen. Det har ingen armer. Hvor er Jesus' armer, kan en spørre seg. Svaret er enkelt og tydelig. Vi er Kristi armer i verden. Leter vi etter Kristi armer, finner vi dem ved å se på våre egne armer og hender.

Den store dommen (Matt. 25,31ff.) ble den kristne kirkes paradigmatisk fortelling som konkretiserer hva Kristi hender og armer driver med i denne verden, og dermed kirkens oppdrag i samfunnet. Liknelsen har slik kraft at den til stadighet korrigerer kirken når den enten forsvinner inn i verdensfjern åndelighet eller i verdensnære maktallianser. Fra Guds fortid og fremtid kommer budskapet om at vi i nåtiden tjener Gud ved å tjene det sårede menneske. Slik fremkommer den tjenende eller diakonale kirke.

3. Verden konkretiserer kirkens diakonale dagsorden

Rammebetingelsene

Den økumeniske bevegelse sjokkerte mange trauste kirkeledere i Norge da en på 1960-tallet promoterte slagordet *”Verden fastsetter kirkens dagsorden”*. Det ble sett på som et knefall for tidsånden og oppgivelse av kirken som Guds kirke i verden. Noen overdrivelser fantes det nok i denne tiden, men grunnleggende var slagordet en presis beskrivelse av det som hele tiden har formet og må forme kirkens diakonale virksomhet. Slagordet må forstås slik at det er menneskenes levekår og livssituasjon kirken er kalt til å tjene.

Det sies ofte at «Jesus er svaret», men hva er da spørsmålet? Må kirken først bringe mennesker tilbake til antikkens kultur før de kan stille de riktige spørsmålene og for å få «Jesus som svar»? Det kan ikke være slik at vi må godta «hele pakka» med antikkens holdninger, regler og forestillinger før vi kan være sikre på at det er Jesus' svar vi presenterer. Slik kan det ikke være

dersom vi bekjenner oss til en levende Gud og en oppstandne Kristus. Jesus er svaret på menneskers spørsmål, forankret i deres livsfølelse og livserfaringer her og nå. Det er deres spørsmål «Jesus er svaret» på, og som kirken må forholde seg til. Derfor er det nødvendig at verden – det er menneskene alene og i fellesskap, setter dagsorden for kirken som Kristi kropp i verden. Kategoriene i liknelsen om Dommen i Matt 25 kan nok ha fått en allegorisk og åndelig tolkning, men de har først og fremst vært forstått i konkrete termer – i tråd med bekjennelsen til inkarnasjonens virkelighet og Guds faktiske tilstedeværelse i verden.

1960-tallet hentet også inn et annet perspektiv på staten og samfunnsforholdene, enn den klassiske statsteologien. Den var i luthersk sammenheng skandalisert i Tyskland i møtet med nasjonalsosialismen, mens det var kirkene i koloniene og bevegelser blant undertrykte som gjenfant frigjøringsbudskapet for undertrykte og de bibelske forventninger til styresmaktene, uttrykt for eksempel i Salme 72:

”Gud, lær kongen å dømme som du ... han skal dømme ditt folk med rettferd, dine hjelpeløse med lov og rett ... la de vergeløse i folket få sin rett, han skal berge de fattige ... han bryr seg om fattige og svake, han berger de fattiges liv. Han løser dem fra tvang og vold”.

Kirkens tjeneste for fattige beskrevet i Matt 25 innebærer derfor også en involvering med styresmaktene og deres ansvar for å styre. Det dreier seg ikke bare om å begrense det onde slik Paulus understreker i Rom 13, men også å fremme det gode, særlig knyttet til fattige og marginalisertes levekår i tråd med oppdraget til kongene i Israel.

Vår kirke er sendt til Norge. Norge er et levende folkestyre, helt i toppen av verdens nasjoner også når det gjelder demokrati, likhet og velferd for alle. I dette landet velger innbyggerne – omtrent $\frac{3}{4}$ er medlemmer i Den norske kirke – tillitsvalgte som fastsetter prioriteringer for å bygge et godt samfunn for alle. Det er et enormt privilegium å være kirke i et land der den store majoriteten av politiske partier i styringsposisjon har vært opptatt av å skape et godt samfunn for alle innbyggere. Det siste året har vi riktignok sett utfoldet, uten skamfølelse i det offentlige rom, at solidariteten med dem som ikke har stemmerett er svekket i retorikk og faktisk politikk. Det forhindrer ikke at det er befolkningens prioriteringer, som uttrykkes i valg og politiske prosesser, som former rammebetingelsene for kirkens karitative arbeid i tre grunnformer:

- oftest ved å forsterke de prioriteringer som sammenfaller med kirkens diakonale agenda i å utvikle nestekjærighet, inkluderende fellesskap, rettferdighet og vern om skaperverket
- like ofte å utfylle kapasitet og virksomhet ikke minst for særlig sårbare og oversette grupper og mennesker
- kritisk overvåke beslutningene slik at rettigheter oppfylles, plikter fastholdes, og oversette anliggender for mennesker og skaperverk, inkluderes i fellesskapet og i individenes prioriteringer.

Dimensjonene

Kirkens tjeneste i verden utfoldes langs ulike dimensjoner:

- Handlinger levd av alle døpte i arbeid, familie, fritid og lokalsamfunn.
- Prestens særlig bidrag er å forkynne frem Guds visjon lokalt og utruste mennesker til å leve dåpslivet sitt i tråd med denne.
- De døptes fellesskaps-handlinger, kirkens handlinger som fellesskap lokalt, nasjonalt og globalt:
 - o organisere tiltak
 - o legge til rette for kommunikative rom for samtale mellom ulike aktører og interesser, for sammen å skape handlings-alternativer for en felles fremtid
 - o utvikle inkluderende fellesskap
 - o Spesialiserte fellesskap – organisasjoner og institusjoner – med særlig kompetanse for å håndtere særlige utfordringer, slik allerede Basilius den store lærte oss rundt år 370
 - o Samhandling med andre aktører lokalt, nasjonalt og globalt, både i det sivile samfunn, næringslivet og i det offentlige i tråd med overbevisningen om at Gud er på ferde i alle og med alle som bygger det gode samfunn.

4. Diakonal spiritualitet: Bønn og arbeid

En diakonal kirke må bæres frem av en bærekraftig spiritualitet. La meg løfte frem noen elementer i en slik spiritualitet:

Sakramental forankring

En diakonal spiritualitet må forankres i Guds handling for oss i den inkarnerte, korsfestede og oppstandne Jesus Kristus, som tar oss inn i fellesskap med seg i dåpen, styrker oss i nattverdens feiring og frigjør oss ved tilsagnet om nåde og tilgivelse. En diakonal spiritualitet har derfor sitt ene forankringspunkt i kirkens rom og gudstjenestefeiringen som stedet for Guds møte med menneskene. I sakramentenes virkelighet uttrykkes og synliggjøres kirken som motkultur der likeverd - for ikke å si likhet, enkelhet og fellesskap materialiseres gjennom handlingens tegn og utføring.

Liturgien etter liturgien

Allerede Johannes Crysostomos (344-407) – en av Østkirkens tre store kirkelærere, understreket at feiringen av liturgien i kirkens rom har sin nødvendige fortsettelse i liturgien etter liturgien som finner sted ved de to alterene i samfunnet, utenfor kirkens rom. Gud møter oss i andre menneskers sårbarhet – derfor er de fattige Guds andre alter – og i skaperverkets skjønnhet og mangfold, som guds tredje alter. Liturgiens utsendelse er en utsendelse til å tjene Gud ved disse to alterene i verden med nestekjærlighet i form av barmhjertighet, rettferdighet og fred, og i god forvaltning av hele skaperverket.

Hjemkomsten

Erkjennelsen og erfaringen av å være bundet i "*menneskelivets skyld og synd*" kommer særlig nær livet vårt som personer, familie, lokalsamfunn og nasjon, speilet mot Guds visjon. Et nyfødt barn i Norge forbruker 50 ganger så mye som et indisk barn. Vår velstand er oppnådd gjennom

godt styresett, men også ved å selge fossil energi som er hovedårsaken til klimaendringene. Vi nyter også alle godt av å være en av verdens største kapitaleiere der vi henter hjem profitt fra andres arbeid. Vi former en kultur som holder mennesker fanget i fortjenesten og prestasjonenes jerngrep der menneskeverdet forveksles med verdiskaping. Dorothe Sölle sier treffende at dersom en ikke har kjent på denne fastbundetheten som ingen handlingsalternativer kan frigjøre oss norske fra, forstår en lite av Luthers kamp for å finne en nådig Gud. Det blir umulig å forstå hvorfor Gud måtte dø for oss, og nåden blir i stedet et "feel good"-begrep uten dybde og eksistensielt alvor.

Nettopp gjennom tjenesten ved sårbarhetens altere i verden bringes vi tilbake til alteret i kirkens rom, av og til sønderknust og i selvforakt, av og til høystemte og takknemlige, til det stedet der Guds sårbarhet og seier over alt som ødelegger oss og andre, manifesteres i sakramentenes alltid tilgjengelige tegn.

Fortellingen om profeten Elia inneholder de klassiske grunnelementene i en diakonal og kristen spiritualitet som bønn og arbeid. Profeten Elia ber om å få møte Gud og får beskjed om å gå opp på fjellet (1.Kong. 19,9-13). Der kommer stormen, jordskjelvet og ilden, men Gud var ikke i noen av dem. Men så kom Gud forbi i «*lyden av skjør stillhet*». Som Arnold Eidslott uttrykker det i en salme som av uforståelige grunner ikke kom med i siste versjon av salmeboken:

*« Vær stille for håpets skyld
vær stille
Han som tier bak dørene
vet hva du trenger
vær stille
For stillhet er din føde
Og du skal ikke sulte»* (SB 2008 nr 256).

Men fortellingen om Elia slutter ikke der. Den fortsetter med fortellingen om Nabots vingård og Elias oppgjør med kong Ahab og dronning Jesabel (1.Kong. 21). Nettopp i stillhetens møte med Gud utrustes mennesket til kamp mot urett og for Guds sårbare skaperverk. Det er denne vekslingen som er dåpslivets åndedrett, skapt av Den treenige Guds åndedrag og pust.